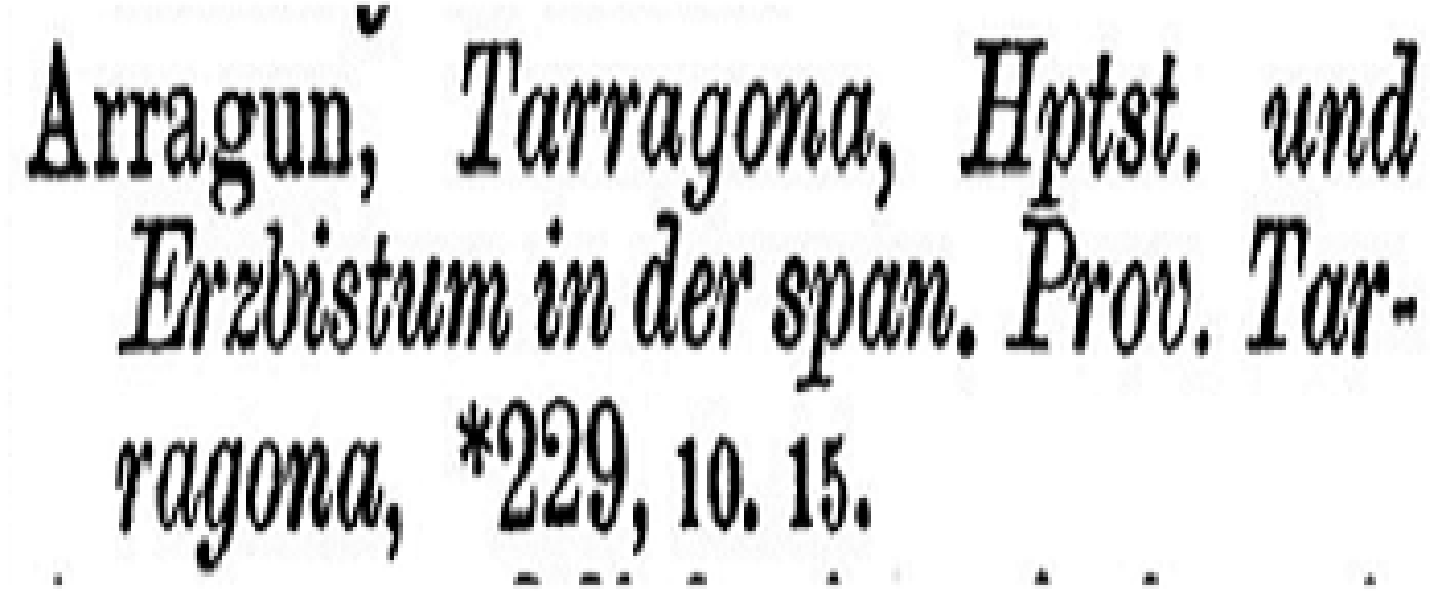

Substitució de Tarragona per Aragó (part VII): la ciutat mediterrània d'Arragun

Autor: Ivan Giménez
Data de publicació: 28-06-2021

Les 'Gesta Hammaburgensis Ecclesiæ Pontificum' i la ciutat d'Arragun. L'Ivan Giménez continua aplegant més testimonis que asseguren que el terme 'Aragó' i 'Tarragona' indiquen un mateix territori. Avui presentem la setena part de la sèrie "substitució de Tarragona per Aragó", que fa referència a un escoli d'una obra danesa que va ser escrita en llatí a finals del segle XI. Hi apareix el terme «Arragun», que només pot fer referència a la ciutat de Tarragona.

Com ja hem mostrat en altres articles d'aquesta sèrie intitulada Substitució de Tarragona per Aragó, avui també presentem un treball on es farà patent de nou la relació que s'estableix, segons diversos autors, entre Tarragona i Aragó. En aquesta ocasió li toca el torn a l'obra escrita en llatí Gesta Hammaburgensis Ecclesiæ Pontificum (d'ara endavant l'abreviarem com Gesta) de N'Adam de Bremen, que va viure al segle XI.

Les dades biogràfiques sobre N'Adam de Bremen són escasses. Sabem que fou canonge d'aquesta ciutat i que després es convertií en rector de l''escola catedralícia d'aquella el 1066. Va redactar una historia eclesiàstica en quatre llibres, en la qual descriu l'expansió del cristianisme pel nord d'Europa, especialment per les diòcesis de Bremen i Hamburg. L'obra conclou amb una valuosa descripció de l'estat de Dinamarca en el tercer quart del segle XI[[1]].

Se sap amb total certesa que l'autor de les Gesta fou el saxó Adam perquè la versió conservada de l'obra inclou una dedicatòria a una personalitat anomenada Liemaro. En Liemaro fou un arquebisbe de la diòcesi d'Hamburg–Bremen. A més, en l'obra hi ha un epíleg en vers del mateix pontífex. En aquesta dedicatòria ?en llatí, com la resta de l'obra?, N'Adam de Bremen hi signa amb el seu nom i amb el càrrec eclesiàstic que exercí a l'església de Bremen. Vegem-la:

"Beatissimo patri et electe celitus archiepiscopo Hammaburgensi Liemaro A., minimus sanctae Bremensis ecclesiae canonicus, integrae devotionis parvum munus".

Traducció:

“Adam, humil canonge de la Santa Església de Bremen, [lliura] aquest petit regal des de la seva completa devoció al molt feliç pare i arquebisbe Liemaro triat pel cel [[2]]”.

A més, baldament aquesta informació ja sigui suficient per justificar el nom de l'autor i la seva autoritat, l’autoria resta confirmada en el cos d’escolis, que també s’ha conservat. Segons totes les fonts més primerenques, consta que aquests escolis van ser elaborats pel mateix Adam de Bremen. Ara bé, se n’exceptuen uns quants. Per una banda, el 21, 23 i el 33, escrits probablement pel cronista Sigbert de Gembloux. Per l’altra, el 124, que va ser extret de l'obra de Tàcit. I finalment, el 145, que parla sobre el dialecte germànic del nostre autor. El conjunt d’anotacions o complements a la seva obra ens permeten saber els coneixements que N’Adam de Bremen posseïa sobre la literatura antiga i la del seu temps i sobre geografia, història, teologia... En algunes ocasions, hi queda reflectida la seva opinió personal sobre alguns temes o successos[[3]].

Així, doncs, el paràgraf anterior ens confirma que N’Adam de Bremen és l’autor de les Gesta. A més, aclareix que hi ha escolis. Aquests escolis els va introduir ell mateix als marges del text d’un dels manuscrits de les Gesta. És a dir, que les notes són originals d’aquest canonge de Bremen ?menys els citats escolis 21, 23, 33, 124 i 145.

No es conserven cap dels manuscrits originals del nostre home. N’havia confegit un sense escolis i un altre amb els escolis.

A nosaltres ens interessa, pel tema que ens ocupa, l’escoli 96. Però abans de mostrar-lo, enganxarem el stemma codicum o quadre esquemàtic que realitzà B. Schmeidler. D’aquesta manera, podrem observar quina evolució han seguit els diferents manuscrits[4]:

La branca que segueix el manuscrit A no té les anotacions o escolis del nostre canonge. En canvi, sí que les tenen els que segueixen el manuscrit X. Si el lector està interessat a ampliar informació, li recomanem que llegeixi el treball citat.

Sigui com sigui, però, A representa, com acabem d’esmentar, el manuscrit original que N’Adam va començar poc després d'haver arribat a la seu d'Hamburg. Se sap que estava mancat d’escolis o anotacions addicionals. Aquest manuscrit està perdut o no ha sobreviscut al pas del temps.

X va ser el manuscrit al qual Adam va afegir escolis i notes interlineals i hi va fer correccions i altres modificacions respecte del text A. A causa dels canvis estilístics i de contingut que va patir el manuscrit X, la seva lectura resultava complicada, no sols per als copistes, sinó també, com afirma Schmeidler, per l'autor mateix. Tant és així, que el canonge de Bremen no va aconseguir posar-hi ordre abans de morir. D'aquesta versió en depenen els manuscrits B, C i, parcialment, a’. El manuscrit X tampoc no es conserva.[5]

Dit això, tot seguit reproduirem per un costat dos folis del manuscrit de les Gesta que contenen l’escoli que interessa per a l’estudi present, i, per l’altre, l’escoli en qüestió. El manuscrit està custodiat a la Royal Danish Libray i és una còpia datada entre 1200 i 1225, la qual segueix la línia de l’original X[6]. Vet ací, doncs, en primer lloc, les dues planes:

I a continuació, tres imatges ampliades que contenen l’escoli 96, que es troba al foli 61 verso:

Tot seguit transcriurem el text de l’escoli, que està escrit, com ja hem apuntat, en llengua llatina:

Schol. 96. “De Ripa in Flandriam ad Cincfal velificari potest duobus diebus et totidem noctibus; de Cincfal ad Prol in

Angliam duobus diebus et una nocte. Illud est ultimum caput Angliae versus austrum, et est processus illuc de Ripa angulosus inter austrum et occidentem. De Prol in Britanniam ad Sanctum Mathiam uno die, inde ad Far iuxta Sanctum Iacobum tribus diebus et tribus noctibus. Inde ad Leskebone duobus diebus et duabus noctibus, et est processus iste angularis totus inter austrum et occidentem. De Leskebone ad Narvese tribus diebus et tribus noctibus, angulariter inter orientem et austrum. De Narvese ad Arrugun quatuor diebus et quatuor noctibus, angulariter inter aquilonem et orientem. De Arragun ad Barzalun uno die similiter inter aquilonem et orientem. De Barzalun ad Marsiliam uno die et una nocte, fere versus orientem, declinando tamen parum ad plagam australem. De Marsilia ad Mezcin in Sicilia quatuor diebus et quatuor noctibus, angulariter inter orientem et austrum. De Mezcin ad Accharon 14 diebus et totidem noctibus inter orientem et austrum, magis appropiando ad orientem".

Traducció:

Escoli 96. “Es pot navegar de Ribe a Flanders i fins a Zuidwal en dos dies i la mateixa quantitat de nits; de Cincfal a Prawle i fins a Anglia, en dos dies i una nit. Aquesta és l'última ciutat d’Anglia vers el sud i des de Ribe cap a aquest lloc hi ha un camí angular entre el sud i l'occident. Es fa en un dia des de Prawle cap a Britànnia i fins a Sant Maties; d'aquí a Faria, que està al costat de Sant Jacob, són tres dies i tres nits. D'aquí a Lisboa són dos dies i dues nits, i tot aquest trajecte és angular entre el sud i l'occident. De Lisboa a l'Estret de Gibraltar són tres dies i tres nits. De l'Estret de Gibraltar a Aragó són quatre dies i quatre nits en un viatge angular entre el nord i l'orient. D'Aragó a Barcelona, es fa un viatge similar, d'un dia, entre el nord i l'orient. De Barcelona a Marsella és un dia i una nit, gairebé, anant devers l'orient. No obstant això, cal baixar gairebé cap a la zona sud. De Marsella a Messina a Sicília són quatre dies i quatre nits, en un camí angular entre l'orient i el sud. De Messina a Acre hi ha 14 dies i la mateixa quantitat de nits entre l'orient i el sud, més aviat acostant-se a l'orient[7].”

La nostra traducció catalana és una adaptació de la realitzada pel mexicà Rodgríguez Ávila en el seu estudi sobre l’obra. Com el lector ja se n’haurà adonat, hem remarcat, tant en el text llatí com en la traducció catalana, un passatge en negreta. És el passatge on apareix «Arragun» en l’escrit en llatí. Tornem a escriure la nostra traducció que al seu torn segueix gairebeé literalment la de N’Ávila:

“De Lisboa a l'Estret de Gibraltar són tres dies i tres nits. De l'Estret de Gibraltar a Aragó són quatre dies i quatre nits en un viatge angular entre el nord i l'orient. D'Aragó a Barcelona, es fa un viatge similar, d'un dia, entre el nord i l'orient”.

Hem de ressaltar el fet que la translació que en va fer Rodríguez Ávila i que nosaltres hem seguit seria com la llegiria i traduiria qualsevol persona des de la realització del Gesta al segle XI. Però quin és aquest indret anomenat Arragun/Aragó?

En Peter Frederick[8] en la seva obra sobre la història de Dinamarca relaciona «Arrugonen» amb Tarragona:

En Lappenberg[9] a la seva edició de l’obra del canonge de Bremen, ens informa també que «Arrugun» és Tarragona:

Al seu torn, l’any 1917 Schmeidler[10], referent a «Arragun» ens informa que hi ha la variant «Arrugnen»:

El mateix Schmeidler[11] en la seva edició, a l’hora de descriure els topònims ho farà informant també que «Arragun» és Tarragona:

I, més endavant[12], que Tarragona és «Arragun».

Recentment, En Westerdahl, a l'hora de traduir l'escoli, ho fa amb la següent advertència: que, una vegada més, cal entendre «Arragun» com Tarragona :

"Translation by the present author, assisted by a specialist of medieval Latin, Dr. Gi:iran Baarnhielm, Stockholm :

"... From Leskebon[e] (Lisbon) to narvese (Strait of Gibraltar, tarifa; the old Norse name is Njörvasund) three days and three nights in the direction between east and south. From naruese to arragun (Tarragona) four days and four nights, with a course angular between north and east[13]."

I de la mateixa manera, En Philip Wagenfüh postil·la «Arragun» entre parèntesis: els parèntesis inclouen, també, el terme Tarragona;

"Von Narwese nach Arragun [Tarragona] in vier Tagen und vier Nächten, in winkelförmiger Fahrt zwischen Nord und Ost. Von Arragun nach Barzalun [Barcelona] in einem Tage, in ähnlicher Weise zwischen Nord und Ost[14]".

Per acabar amb els diferents exemples, farem menció del Diccionari islandès-català d'En Macià Riutort i Riutort, el qual es pot consultar en línia. En Macià Riutort, en arribar al mot «Arragun», ens fa la següent advertència abans de reproduir un passatge en islandès on apareix el vocable:

"Arragún: variant arcaica de ? Aragónía "Aragó". Al costat d'aquesta forma apareixen: Aragún, Ragún, Ragaun i Ragann".

El fragment en islandès amb el nostre mot i la corresponent traducció:

þá er júnkfrúin reið til Barzalon, reið út konúngrinn af Arragún í mót henni með þrímr biskupum ok útalligum her, meirr ein þrjár mílur, ok fagnaði henni allsæmiliga:

"Quan la princesa ja arribava a Barcelona, el rei d'Aragó va sortir al seu encontre més de tres milles, amb tres bisbes i una innombrable multitud, i li va fer un bon i molt honrós acolliment[15]".

En Riutort proporciona més exemples respecte d'aquesta forma arcaica d'anomenar Aragó. Entre aquests també cita l'escoli 96 del nostre mencionat canonge de Bremen. Després de citar-lo, en fa la seva personal translació:

"L'escoli núm. 96 de les Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum d'Adam de Bremen descriu un itinerari per viatjar des de Ripen (Flandres) fins a Terra Santa. La ciutat de Tarragona hi apareix sota la forma «Arragún»:

"De Narvese ad Arragun quatuor diebus et quatuor noctibus, angulariter inter aquilonem et orientem. De Arragun ad Barzalun uno die, similiter inter aquilonem et orientem. De Barzalun ad Marsiliam uno die et una nocte, fere versus orientem, declinando tamen parum ad plagam australem. [In Barzalun omnes viduae contemptui habentur ab indigenis]

"De l'Estret de Gibraltar fins a Tarragona s'hi arriba en quatre dies i quatre nits navegant amb rumb escalonat nord-est. De Tarragona fins a Barcelona hi ha un dia navegant igualment amb rumb nord-est. De Barcelona a Marsella hi ha un dia i una nit navegant amb rumb de llevant, per bé que fent una mica de voltera cap a migjorn. A Barcelona totes les vídues sofreixen el menyspreu dels natius".[16]

L'explicació que en dóna el filòleg català és que "l'única explicació que trobo a aquesta forma, compartida també amb l'alemany medieval, és que el tràfic comercial marítim es feia en primera línia a través de Tarragona i que «Arragun» sigui, per tant, un creuament de «Aragun» amb *Tarragún.[17].

Vist tot plegat, queda ben palès que el mot «Arragun» mencionat per N'Adam de Bremen a l'escoli 96 es refereix a la ciutat de Tarragona. És a dir, de nou veiem la relació que s'estableix entre el mot Aragó i Tarragona, ja sigui en el seu significat més reduït ?la ciutat?, com en el sentit més ampli —la província—.

Per acabar, malgrat que la intenció originària del present article era exposar la referència i prou, veiem la necessitat de

rebatre, d'una forma abreujada, la poc probable explicació que ens en dóna En Riutort. Se'ns plantegen tres maneres de refutar-la:

Primera. Per a nosaltres, si l'escoli en qüestió és datat de finals segle XI i realitzat pel mateix canonge de Bremen, és realment difícil que es pugui relacionar amb Aragó el contacte comercial marítim a través del port de Tarragona, ja que aleshores el regne d'Aragó encara no havia progressat, amb les seves conquestes, més enllà d'Osca. És més plausible pensar que Tarragona ciutat i el territori de l'antiga província tarragonesa fossin coneguts també com «Arragun», com els àrabs anomenen el regne d'Aragó. I ja tindríem una possible explicació.

Segona. D'altra banda, si datem que l'addició fou més tardana, tampoc prendria sentit la relació Tarragona-Aragó, ja que l'antiga capital imperial romana fou conquerida l'any 1118 per Ramon Berenguer III i no pel regne d'Aragó. Aquest comte féu donació de l'urbs a sant Oleguer per a benefici de la Santa Seu. Alhora, l'any 1127 es creà el Principat de Tarragona, el qual fou cedit al normand Robert Bordet perquè el repoblés i defensés. En Robert Bordet el va mantenir sota la seva personal possessió fins al 1150 amb el títol de princeps Tarraconae (vulgo, Arragun?).

Tercera. Finalment, queda l'opció de justificar el creuament d'Aragó amb Tarragona ?la qual dóna com a resultat «Arragun»?, amb el fet que, per improbable que sigui, l'escoli 96 fos escrit entre 1137 —quan el comte català de Barcelona Ramon Berenguer IV obté el regne d'Aragó amb títol de príncep— i 1225 —que és la data més allunyada en la forquilla temporal que els filòlegs situen la redacció de la còpia mostrada—. Pel mateix motiu descrit anteriorment, es fa realment difícil que sigui plausible aquesta explicació.

Conclusió

Sembla ser que la causa d'anomenar Tarragona com «Arragun» no és fruit de cap error de l'autor o dels copistes. Aleshores, vist tot plegat, és evident que Tarragona també fou coneguda com Arragun. O dit d'una altra manera, com Aragó. Per tant, com que sabem que en diversos documents apareix mencionat el rei d'Aragó com rei d'Arragun —i formes similars—, la pregunta és òbvia. Ser rei d'Arragun o d'Aragó és sinònim de ser rei de Tarragona?

Ivan Giménez

Juny del 2020

Articles relacionats:
https://www.inh.cat/articles/Teories-i-opinions-respecte-a-l'origen-del-nom-Arago-.-Breu-recorregut-historiografic

https://www.inh.cat/articles/Breu-recull-d'autors-que-anomenen-al-rei-i-regne-d'Arago-com-Tarragona

https://www.inh.cat/articles/L'orde-militar-dels-cavallers-tarraconenses

https://www.inh.cat/articles/Substitucio-de-Tarragona-per-Arago-part-I-

https://www.inh.cat/articles/Substitucio-de-Tarragona-per-Arago-part-II-

https://www.inh.cat/articles/Substitucio-de-Tarragona-per-Arago-part-III-

https://www.inh.cat/articles/Substitucio-de-Tarragona-per-Arago-part-V-

https://www.inh.cat/articles/Substitucio-de-Tarragona-per-Arago-part-VI-

Videus relacionats:
https://www.inh.cat/arxiu/vid/Cicle-primavera-2019/Ivan-Gimenez-Els-comtes-reis-de-Barcelona-i-T-arragona

Notes bibliogràfiques:
[1] H. R. Loyn (editor). Diccionario Akal de Historia Medieval, volum 20, edicions AKAL, 1998, p.13

[2] Rodríguez Avila, Adrián Israel. La Descriptio Insularum Aquilonis De Adán de Bremen, traducció realitzada per obtenir el títol de llicenciat en lletres clàssiques, Universitad Autónoma de México, 2017, pp.10-11

[3] Ídem, p.XI

[4] Ídem, p.XV

[5] Ídem, p.XVI

[6] Adam Bremensis, Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, 61r-61v

http://www5.kb.dk/permalink/2006/manus/378/dan/61+recto/

[7] Rodríguez Avila, Adrián Israel. Ob. Cit., p.26

[8] Frederik Suhm, Peter. Historie af Danmark: Fra Aar 1035 til 1095, Volumen 4, 1790, p.494

[9] Lappenberg, Johann Martin. Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum Tomus VII, 1846, p.368

[10] Adam of Bremen. Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum. Ed. Bernhard Schmeidler. MGH Scriptores Rerum Germanicarum 2. Hanover: Hahnsche Buchhandlung, 1917, p.229

[11] Ídem, p.292

[12] Ídem, p.319

[13] Westerdahl, C. (1990). The maritime itinerary of the tax register of king Valdemar Sejr of Denmark (1202-1241). Deutsches Schiffahrtsarchiv, 13, 325-375.

https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-54126-4

[14] Wagenführ, Philip. Navigation in der nordeuropäischen Schifffahrt des Spätmittelalters: Instrumente und Methoden, Diplomica Verlag, 2015, p.12

[15] Riutort i Riutort, Macià. ÍSLENSK-KATALÓNSK ORÐABÓK-DICCIONARI ISLANDÈS-CATALÀ, [Arragun]

https://usuaris.tinet.cat/mrr/islandes/islandes1.html [consulta 29/05/2020]

[16] Ídem

[17] Ídem